4.6. Cebriye

Cehm bin Safvan'ın (öl.128/745) kurmuş olduğu mezheptir. Kaderi inkâr edip Allah (cc) tarafından önceden tayin edilmiş bir kaderin bulunmadığını, insanın fiil ve tavırlarında tamamen serbest olduğunu savunan Kaderiye inancına bir tepki olarak doğduğu kabul edilir. Cehm bin Safvan Kaderiyye'nin anlayışına karşı cebr akidesini, yani insanın yaptığı işlerde tercih imkânının olmadığı; davranışlarını zorunlu olarak yaptığı görüşünü ileri sürmüştür.[20]

Görsel 3.15: Cebriye'ye göre insan, rüzgarda savrulan bir yaprak gibidir. Hiçbir iradesi yoktur.

Mutezile mezhebinin de tam zıddı olan Cebriye'ye göre insan rüzgâra kapılmış yaprak gibidir. Rüzgâr yaprağı nereye savurursa yaprak o yöne gider. Onun için insanın yaptığı işleri Allah (cc) takdir etmiştir. Allah (cc) geleceği bildiğinden, meydana gelecek olayları da tamamen ve önceden kendi iradesine göre tespit etmiştir. Allah (cc), cansız bitkinin hareketlerini yarattığı gibi, insanın fiillerini de yaratır. Yukarıya fırlatılan bir taş nasıl düşmeye mahkûmsa insan da fiillerini yapmaya mahkûmdur. Kul ibadeti de günahı da elinde olmaksızın işler.[21]

Cebriyye mezhebi, her şeyin bir kadere bağlı olduğuna dair ayetleri kendi görüşlerine delil olarak göstermiş, buna karşın insanda müstakil ve hür bir iradenin varlığını gösteren, insanın seçme kabiliyeti bulunduğunu ifade eden ayetleri ise tevil etmiştir.

Cebriyye'nin görüşleri şöyle özetlenebilir[22]:

- ✓ İnsan herhangi bir şey yapmaya kadir değildir; Allah (cc) tarafından yazılmış ve yaratılmış fiilleri yapmaya mecburdur. İnsanın iradesi de hürriyeti de yoktur.
- ✓ Allah (cc), yaratıkların vasıflandığı sıfatlarla vasıflanmaz. Allah'ın (cc) sıfatları yoktur.
- ✓ Allah'ın (cc) ilmi ve kelamı hâdistir, sonradan yaratılmıştır.
- ✓ Yapılan iyilik ve kötülüklere sevap ve cezanın verilmesi zorunludur. Allah'ın (cc) af ve mağfireti, Peygamber'in şefaati kabul edilemez.
- ✓ Cennet ve cehennemin sonu vardır.
- ✓ İman, Allah'ı (cc) bilmektir.
- ✓ Allah (cc) ne dünyada ne ahirette görülmez.

Ehlisünnet kelamcıları, insanı iradesiz kabul eden ve ilahi iradenin zorunlu bir uygulayıcısı olarak gören Cebriyye'yi bu görüşlerinden dolayı tenkit etmişlerdir. Çünkü Cebriyye'nin dediği gibi, kul kendisi için belirlenmiş bir hayatı yaşamaya mecbur olsaydı o zaman yaptığı işlerden sorumlu tutulamaması, sevaba veya cezaya uğratılmaması gerekirdi. Oysa Allah (cc), insanlara belli sorumluluklar yüklemiş, iyi işlerinde mükâfat, yaptıkları kötülüklere karşı ceza vereceğini bildirmiştir. Allah Teâlâ'nın insanları; irade, güç ve kudretlerinin dışında meydana gelen fiillerden dolayı sorumlu tutması ve cezalandırması ise zulümdür, adaletsizliktir. Hâlbuki Allah zulüm işlemez.[23]

---

20 bk. Şerafeddin Gölcük, Kelam Tarihi, s. 42.
21 Ahmet Saim Kılavuz, İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş, s.484.
22 M. Sait Şimşek, "Cebriye" md. Şamil İslam Ansiklopedisi, C 1, s.279-280.
23 Ahmet Saim Kılavuz, age., s.168.

OKUMA PARÇASI

En Büyük Cemaat

Sahabî Numan bin Beşir'in (ra) naklettiğine göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Birbirlerine merhamette, sevgi, yardımlaşma ve ilgi göstermede müminleri, rahatsızlanan bir organın ızdırabına, diğer kısmı, uykusuzluk ve ateşle ortak olan bir beden gibi görürsün.'' (Buhari, Edeb, 27)

Sevgili Peygamberimiz, müminleri adeta yaşayan bir organizmaya benzeterek onların birbirlerine karşı ilgi, sevgi ve merhamette canlı bir bedenin duyarlılığına sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Birlik ve bütünlüğü bu hadisten daha veciz ve beliğ bir şekilde ifade eden başka bir tanım bulmak herhâlde zordur. Yine kendisine ait olan başka bir ifadede Allah Resûlü (sav) müminleri, birbirlerini destekleyen tuğlalardan oluşan bir binaya benzetmiş ve parmaklarını birbirine kenetleyerek bunun nasıl olması gerektiğini ashabına göstermiştir (bk. Buhari, Edeb, 36). Müminlerin kardeş olduklarını bildiren Cenab-ı Hakk (bk. Hucurât suresi,10. ayet) hep birlikte Allah'ın ipine sarılarak asla bölünmemelerini emretmiştir (bk. Al-i İmran suresi, 103. ayet.).

Hayatı boyunca her türlü ırkî, kabilevî ayrışma ve düşmanlıkları ortadan kaldırarak insanları din kardeşliği ortak paydasında birleştirmeye çalışan Hz. Peygamber, sağlığında bu ideali Hicaz Yarımadası'nda büyük ölçüde gerçekleştirmiş; ümmetine, sımsıkı sarıldıkları zaman asla yoldan çıkmayacakları bir rehberi, yani Kur'an-ı Kerim'i emanet bırakarak bu dünyadan ayrılmıştır.

Ne yazık ki vefatının üzerinden daha yirmi beş sene geçmeden, kabilevî ve siyasi çekişmeler bu kardeşliği dinamitlemiş, içine düşülen toplumsal kargaşa, ilk dört halifeden üçünün şehit edilmesine yol açmıştır. Bu fitne ortamında ortaya çıkan siyasal ve itikadi oluşumlar, olumsuz etkilerini günümüze kadar sürdüren ayrışmalara yol açmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz hadiste ifade edildiği gibi, İslam ümmeti organik bir bütünlüğe sahip olmak zorundadır. İnançları ve idealleri aynı olan insanların, bölük pörçük olmaları, bazen birbirlerine karşı düşmanca tutum sergilemeleri mazur görülebilecek bir şey değildir.

Birçok tahrik ve kışkırtmaya rağmen İslam toplumlarındaki farklı etnik yapıların büyük bir çatışma içine çekilememesi, İslam dininin etnik ve sosyal ayrımlar yerine, dinî ve insani değer ve erdemlere öncelik vermesiyle açıklanabilir.

Yazımıza konu olan hadis, bütün İslam toplumunu tek bir cemaat olarak görmekte, ilgi, sevgi, merhamet, dayanışma ve yardımlaşmada herhangi bir ayrım gözetmemektedir. Buna göre bir Müslüman'ın derdi her Müslüman'ın derdidir. Kardeşlik hukukunun doğurduğu sorumluluk hiçbir ayırım yapmadan herkes için geçerlidir. Öyleyse, kendi özel mensubiyetimiz ne olursa olsun her şeyin üstünde tutmamız gereken Müslüman kimliğimizle görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmeliyiz. Allah Resûlü'nün (sav) bizden istediği saygın ve erdemli davranış budur. Allah ve Resûlü'nün bizden istediği cemaat, yani birlik ve beraberlik, sosyolojik manada mikro yapılardan oluşan cemaat ve gruplar değil, ortak inanç, düşünce ve hissiyatıyla bütün bir İslam ümmetini içine alan ve karşılaşılan sıkıntı ve problemlerde bir beden gibi kendiliğinden harekete geçen kolektif bir yapıdır. İnsanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmet olmanın (bk. Al-i İmran suresi, 110. ayet.) gereği bu olduğu gibi, kendi içlerinde bir beden gibi hareket etme kabiliyetine sahip bu büyük cemaatin diğer dinlere mensup insan kardeşlerine de aynı duyarlılıkla el uzatmaları zor olmayacaktır.

(Prof. Dr. İ. Hakkı Ünal, Bir Hadis Bir Yorum, DİB Yayınları, s. 49-50)